

Pospíšil, Ivo

Kontinuita, nebo diskontinuita? : dvě knihy přemost'ující tři staletí

Новая русистика. 2023, vol. 16, iss. 2, pp. 41-46

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2023-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79418>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20240214

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

<https://doi.org/10.5817/NR2023-2-5>

Kontinuita, nebo diskontinuita? Dvě knihy přemostující tři staletí

РОСОВЕЦЬКИЙ, С.: *Володимир Перетц*. Київ: Дух і Літера, 2023. 376 с. ISBN 978-966-378-967-5.

KOSTINCOVÁ, J.: *slova_interfejsy. Ruská postdigitální poezie*. Hradec Králové: Pavel Mervart, 2020. 174 s. ISBN 978-80-7465-463-3.

Z iniciativy Artura Rudzického (roč. 1968), historika umění a bibliologa, autora četných statí a propagátora ruské, ukrajinské a židovské kultury a umění, byla na budově Institutu filologie Národní univerzity Tarase Ševčenka v Kyjevě umístěna pamětní deska k 150. jubileu akademika Vladimira Nikolajeviče Peretce / Volodymyra Mykolajovyče Peretce. Rudzickij měl k tomuto kroku i velmi osobní důvody jako zázračné dítě, vnuk významného činitele ruské, ukrajinské a židovské kultury Vladimira Vajsblata (1882–1945) a pravnuk hlavního kyjevského rabína Nuchima Vajsblata, příbuzný proslulého amerického uměleckého fotografa Mana Raye (vl. jm. Emmanuil Rudzickij, 1890–1976) a jiných významných lidí, k němuž se hlásila a hlásí jak ruská, tak ukrajinská a židovská věda. Přispěl jsem před časem do sborníku, který měl za jeden z cílů připomenutí kyjevského Peretcova Filologického semináře. Lze říci, že Peretc, rusko-židovsko-ukrajinský badatel, který svým tragickým životem a dílem prolнул celý východoslovanský areál, přispěl podstatnou měrou k rozvoji ukrajinské teorie a historie literatury, medievistiky, komparatistiky a metodologie literární vědy; jemu a tradicím jeho Filologického semináře se věnoval také kyjevský profesor Mychajlo Najenko, s nímž mě pojí dlouhodobá spolupráce.

Vladimir Peretc /V olodymyr Peretc (1870–1935), pravnuk kupce a mecenáše Abrama Izraileviče Peretce a vnuk děkabristy Grigorije Abramoviče Peretce, se narodil v Sankt-Petěrburgu v rodině pedagoga; jeho bratr byl novinářem. Vystudoval historicko-filologickou fakultu Imperátorské university v Sankt-Petěrburgu (1893), poté zde působil jako soukromý docent; doktorskou disertaci věnoval zkoumání vztahů mezi ruskou a ukrajinskou sylabickou a písňovou poezií a polskému vlivu na ukrajinskou poezii 16. a 17. století. V roce 1903 se stal profesorem Kyjevské univerzity sv. Vladimíra, a zde vytvořil proslulý Seminář ruské filologie; jeho žáky byli V. Adrianova/Peretc (pozdější manželka), N. Gudzij, N. Zerov, M. Draj-Chmara a další. Právě této tradici byly věnovány četné ukrajinské akce v posledních letech a významu Semináře ruské filologie se týká také přítomná monografie. Peretcovo zatčení roku 1935, vypovězení do Saratova a následná smrt byly tragickou tečkou za jeho plodným životem. Rehabilitace z roku 1957 potvrzená 1990 a obnovené členství v akademii a jiných grémiích, z nichž

byl po zatčení vyloučen, přišly příliš pozdě: to, co však nebylo možné z dějin vymazat, je jeho práce na poli východoslovanské filologie.

Stanislav Rosovečkyj pojal svou biografii seriózně a chronologicky s důrazem na životopisné údaje. Je to vlastně životopisná monografie s rysy popularizace, ale i s vědeckými exkursy, současně však také se ctížádostí revidovat některé názory a pojetí, zejména ve vztahu k jeho kyjevské misi a jeho národní identitě. K jeho rané činnosti, kterou posuzuje kriticky (versologie), ale na druhé straně také realisticky vidí to, že se stal pěstitelem a v jistém smyslu pokračovatelem tradic východoslovanské literární komparatistiky. Autor vede zkoumání osobnosti Vladimira Peretce od jeho rodokmenu (rámcově viz výše) přes jeho roli básníka a folkloristy a pendlování mezi Sankt-Petěrburhem a Kyjevem. Jádrem, jeho biografie je přirozeně ovšem Peretcovo působení v Kyjevě a práce v semináři, jenž se stal – jak je to ostatně vnímáno – líhni ukrajinské a ruské literární vědy, neboť Peretc učil nejen v Kyjevě, ale také v hlavním městě Petěrburgu (Petrohradě, Leningradě), kde všude měl žáky, pozdější významné literární historiky, medievisty, teoretiky apod. Zmíněný pohyb mezi Kyjevem a Petrohradem poté ještě znovu pokračoval s vrcholem v členství v Ukrajinské akademii věd a její Komisi staroukrajinské literatury. Zmíněné zatčení v Leningradě ve věci tzv. Ruské národní strany tuto činnost ukončilo. Jestliže svou knihu autor pojal chronologicky s důrazem na biografický aspekt, je zřejmé, že analýzy Peretcova literárněvědného díla jsou poněkud rozptýleny, nejsou dostatečně zhodnoceny a nejsou podle mého soudu dostatečně hluboké, ale to ani nebylo autorovým hlavním úkolem. Nicméně i tak se jeho koncepce Peretcova díla mohou stát předmětem diskusí.

Pokud jde o teoretickou a metodologickou součást Peretcova odkazu, vidím určité problémy zejména v pojetí jeho teorie literárních dějin. Z hlediska geneze jeho tvorby nelze pominout ani jeho vědeckou prvotinu *Současná ruská lidová píseň* (1893) a *Maloruské virši a písně v zápisech 16.–18. století* (1899) – pro ukrajinistiku jsou cenné zejména *Skici ze staré maloruské (rozuměj ukrajinské) poezie* z roku 1903. Peretcovu terminologii nutno chápat dobově, historicky, není třeba ji modernizovat, jen ji kriticky komentovat a vysvětlovat. Peretc patřil k literárním vědcům, kteří se k teorii propracovávali skrze studium jazyka a středověké literatury nebo literatury raného novověku (u východních Slovanů i vzhledem k silné sakralitě a slabé sekularizaci krásné literatury je to časově poněkud jinak), podobně jako D. S. Lichačov nebo u nás Josef Hrabák – má to svou metodologickou logiku. Koncepční vidění východoslovanského literárního areálu je pro něho typické: to se projevilo i v jeho studiích o lidovém pojetí patriarchy Nikona (1900), o povídkách o volchvech (1903) a loutkovém divadle (1895) aj. K teatralitě staré kultury východních Slovanů se ještě vícekrát vrátil, např. ve studii o skomoroších, zatímco versologické komparatistiky se týkají jeho práce o sylabickém (polském) verši/virši. Rosovečkyj si cení zejména prací spjatých s Ukrajinou, např. monografie z roku 1926 o pluku Igorově nebo

zkoumání staroukrajinské literatury (výbor vyšel až 1962) související s jeho působením ve zmíněné kyjevské komisi. Myslím, že nejlépe Peretcovu metodologickou pozici kdysi postihl prominentní slavista M. Robinson, na něhož ostatně autor monografie odkazuje, ve stati *Методологическое новаторство В. Перетца в изучении истории литературы* napsané u příležitosti 150. výročí Peretcova narození [ROBINSON 2020, 449–472]. Robinson vychází samozřejmě ze dvou Peretcových studií, jež se těchto otázek týkají, a to *Из лекций по методологии истории русской литературы* (Kyjev 1914) a *Краткий очерк методологии истории русской литературы* (Petrograd 1922). Je zřejmé, že Peretc, podle Robinsona, vycházel ze svého literárněhistorického materiálu, tedy v podstatě medievistického (u nás bychom řekli, že ze studia staré a starší [české] literatury, tedy rozhraní středověku a novověku, ale to bylo u východních Slovanů, jak už naznačeno, přece jen jindy). Podle Peretce by historie literatury měla studovat, jak ho Robinson chápe, spíše formu literárního díla, její evoluci a historikům kultury by měla ponechat ideovou stránku textů. Tím se Peretc blížil pojetí ruské formální školy a členové OPOJAZu na něho měli, alespoň v rané fázi jeho vývoje, podstatný vliv. Takto ho viděli i sami formalisté, zejména umírněnější, včetně Romana Jakobsona (ten byl jmenován profesorem Masarykovy univerzity v Brně pro obor, který přímo souvisel s Peretcovým angažmá – ruská filologie, nikoli, jak se dnes účelově a nesprávně traduje, obecná jazykověda, neboť Jakobson byl skutečně filologem, nikoli jen lingvistou): je pak jasné, že to vyvolalo kritiku sociologů literatury, kteří se hlásili k jedné z odrůd marxismu nebo k pozdnímu pozitivismu. Peretc ani nedoufal, že by byl jeho *Краткий очерк* spatřil v úplně verzi světlo světa, a skutečně se plný text objevil až roku 2010, jak uvádí Robinson, tedy 88 let po prvním vydání. Rosovečkyj je v tomto v podstatě Robinsonovi blízký.

Sám autor monografie Stanislav Rosovečkyj (nar. 1945 v Německu – zemřel 2022 v Kyjevě) se vydání své knihy nedomohl. Vynikl jako znalec folkloru, autor knihy o Slovu o pluku Igorově a lidové slovesnosti, ale také teoretické monografie o žánru biografie, sám psal romány, věnoval se ševčenkologii a literární axiologii. Jeho kniha má všechny náležitosti poučené vědecko-populární biografie, která je vyváženým projevem zkoumání života, díla a pracovních metod objektu, tedy akademika V. Peretce. Je opatřena jmenným rejstříkem, seznamem použité literatury, kde podle mého soudu chybějí některé položky domácí ukrajinské, ale zejména jinonárodní. Ještě významnější než faktograficky je kniha zejména jako iniciační text otvírající nové průhledy a kladoucí nové otázky, i když ne přímo a explicitně. Hlubší pohled by ukázal, nakolik je Peretc aktuální i dnes jako medievista, versolog, komparatista, teoretik, ale také historik a teoretik literárních dějin. Zde by se jistě slušelo uvést srovnání s Reném Wellkem [WELLEK 1936], a protože jsem se teorií literárních dějin v řadě studií a v jedné knize [POSPÍŠIL 2013] podrobněji zabýval, vím, že jde o oblast závažnou, a právě na ní by se ukázala Peretcova jasnozřivost. To, co stojí dnes před ukrajinskou,

ruskou a světovou literární vědou, neboť Peretcova témata se dotýkají i obecných otázek, jakkoli je jádro jeho výzkumů historicky a areálově vymezeno, je pokusit se kriticky integrovat Peretcův přínos do současného metodologického proudění. Byla by škoda, kdyby byl chápán jen jako součást dějin literární vědy v Rusku a na Ukrajině, když jeho význam je aktuální i jinde.

Spojení recenzí na klasika východoslovanské literární vědy, ruské a ukrajinské, a na monografii o „jiné“ literatuře související s novými technologiemi 90. let 20. století a prvními dvěma desítkami let 21. století se zdá být umělé: jaké spojení tu může existovat? Jistěže Peretc nemohl přemýšlet o digitální, elektronické, síťové literatuře, jejích nosičích nebo o postdigitální fázi vývoje „nové“ literatury, ale spojitostí tu jsou. Materiál, který nám autorka, královéhradecká rusistka Jana Kostincová předestřela, obsahuje nejen kritický komentář k dosavadnímu bádání, k vývoji tohoto typu literatury, který byl ovlivněn novými technologiemi, jež způsobily novou podobu a nosiče krásného písemnictví, rozšíření jejího půdorysu, ale také její prohloubení a spojení s tradicemi moderny a avantgardy, jak názorně ukázala. Využila k tomu svých studijních oborů, ruštiny a angličtiny, jež se tu dokonale proluly, a propojila jazykovou kompetenci s vědeckou úvahou. To, co se nabízí, je tzv. ruský kosmismus, jenž se projevil ovšem hlavně ve vědách exaktních a přírodních a v kosmickém výzkumu a navazoval na Konstantina Eduardoviče Ciolkovského (1857–1935, mimochodem také rok úmrtí V. Peretce), vědce a pedagoga polsko-rusko-tatarského původu, který je dnes světově uznávaným fenoménem s velkými přesahy. V oblasti humanitních věd, a tedy i vědy literární, jde o komplexní přístup k všelidským hodnotám a odhalování potenciality umění, a to Peretc svými folkloristickými a medievistickými výzkumy obsáhl, stejně jako úvahami o metodách vědy o literatuře, jimiž doložil důležitost imanentní formy a její evoluce.

V úvodních kapitolách autorka popisuje hlavní literaturu, její koncepcí a terminologii, která se začala používat v posledních dvou desetiletích minulého století a později: zda jde skutečně o zcela novou, jinou literaturu, co je „ready written“, již dávné strojové generování textu, postdigitální věk apod. Ale to jsme teprve na počátku; zaujalo mě, že Kostincová neignorovala ani knihu jako tradiční nosič a problém literatury, přivlastňování a přerozdělování moci v literatuře od Michaila Berga [BERG 2000], která má ovšem širší pozadí a kontext a o níž jsem kdysi poměrně rozsáhle psal v knize napsané spolu s Jiřím Gazdou [POSPÍŠIL, GAZDA 2007]. Autorka v podstatě pokryla většinu podstatné sekundární literatury k postdigitální i předcházející literatuře vázané na nové technologie a neopomenula ani nám blízkou, slovenskou (Soňa Pašteková). Ukázala také na historické propojení s povídkou *Babylonská/Bábelská knihovna* Jorge Luise Borgese (*La biblioteca de Babel* 1939, čes. [BORGES 1989]), s hypertextovými hrami, ale jádrem její monografie, řekl bych, že takto koncepčně podané jedné z prvních, pokud ne vůbec první v českém prostředí, je analýza ruských produktů

od petrohradského časopisu *Translit* (2005), přes sbírky Pavla Arsenějeva, textové koláže Anastasije Pacej, ke studii M. Kurtova. V kapitole *Slova na stěnách* ukazuje na prostorové rozšiřování této literatury a výtvarna k projektu Natalie Fedorové k brain opeře Noor (2017). Když to člověk čte, maně ho napadá, jak jsme my Češi byli kdysi daleko (kinoautomat na EXPO Montreal 1967).

I nová literatura digitální, elektronická, postdigitální, všechna ta „slova_interfejsy“ má svou návaznost. Bližší pohled na žánrovou strukturu této technologie nové literatury navazuje, jak autorka ve své knize sama píše, na určité linie v moderní a lehce postmoderní české literární a výtvarné produkce: nikoli nadarmo jde především o mezinárodní surrealismus český, ale i ruský, o němž se takto otevřeně donedávna příliš nemluvalo, tedy skrytě o skupinu OBERIU, s jejichž texty ostatně ruská postdigitální scéna nikoli náhodou nejvíce pracuje (D. Charms et al.). Není také náhoda, že autorka na konci své knihy cituje nikoli mladičké protagonisty této produkce, ale Bohumilu Grögerovou (1921–2014), jež s Josefem Hiršalem (1920–2003) tvořila proslulou dvojici experimentální poezie, nemluvě o konkrétní poezii 60. let minulého století [BENSE 1967], poezie vizuální, fónické, která má své kořeny nejen v moderně a avantgardě, například v dadaismu, mj. v poezie Christiana Morgensterna (1871–1914), v Kaligramech G. Apollinaira (Polák, vl. jm. Wilhelm/Wilem Albert Wladimir Alexandre Apollinaire de Kostrowitzky, 1880–1918), u T. Marinettiho a v ruském zaumném jazyce, zejména u A. Kručonycha (1886–1968), ale již v manýrismu a baroku s jejich carmina figurata jdoucími až na konec antiky – ostatně o spojitosti manýrismu, baroka a moderny a avantgardy, zejména futurismu, psal už kdysi ve své první světově proslulé knižní studii Igor Smirnov (nar. 1941, viz: [CMIRNOV 1977]), jenž po opuštění Ruska pracoval v rámci tzv. Kostnické školy (Konstanzer Schule) a je znám především v německojazyčném prostoru (Německo, Vídeň), stejně jako náš znalec avantgardy Květoslav Chvatík (1930–2012), jehož jsem kdysi spolu se Zdeňkem Mathauserem (1920–2007) a Sávou Šaboukem (1933–1993), vedoucím týmu (proslulý Šaboukův tým), potkával v Praze ještě před jeho emigrací (1980). A samozřejmě nemohu pominout tvorbu básníka a výtvarníka světové pověsti Ladislava Nováka (1925–1999), mého středoškolského profesora, surrealistu, autora fónické poezie, ale také vynálezce výtvarné techniky froasáže, muchláže, veronáže a alchymáže, např. autora Pocty Jacksonu Pollockovi (1966), autora parafrází indiánské poezie, *Závratí čili Zdoufalství* a *Textamentů* (obě díla 1968), překladatele Achima von Arnim, Aimé Césaira a eskymácké poezie (*Písně Vrbového proutku* aj.). Vidíme, že souvislosti předkládaných témat v této kolektivní monografii je mnoho, často komplementárních, ale někdy i kontradiktorických.

Tedy nabízí se tu – jako v případě dědictví Vladimira Peretce – řada dalších postupů, jichž autorka sama, tvůrkyně desítek studií o této problematice, jistě v budoucnu využije: nejen hlubinně sepětí s tradicí, o níž už nyní píše poměrně rozsáhle a zasvěceně,

ale také jakási literární komparace, kam by se dostaly i české pokusy minulostní, ale i současnější a nakonec i ryze současné. Projevuje se „duch“ národních literatur i v těchto zdánlivě odosobněných seancích a tvarech? Jaké by bylo srovnání této produkce a jejího vývoje nyní, na hraně 10. a 20. let, i v souvislosti s pandemiemi a válkami? Jaký je stav jejího fandomu, jak se sluší tuto „scénu“ jako celek označovat? Kniha Jany Kostincové, která je vzorně vypravena, opatřena rozsáhlým seznamem použité literatury, edičními poznámkami a příslušnými resumé, vybízí a provokuje k dalším úvahám.

Ivo Pospíšil

Bibliografie:

BENSE, M. (1967): *Teorie textů*. Praha.

BERG, M. (2000): *Literaturokratija. Problema prisvojenija i pereraspredelenija vlasti v literature*. Moskva.

BORGES, J. L. (1989): *Zrcadlo a maska*. Praha. https://klimes.mysteria.cz/clanky/teologie/borges_babylonska_knihovna.htm. [online]. [cit. 30.10.2023].

GAZDA, J., POSPÍŠIL, I. (2007): *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Brno.

KOSTINCOVÁ, J.: *slova_interfejsy. Ruská postdigitální poezie*. Hradec Králové: Pavel Mervart, 2020. 174 s. ISBN 978-80-7465-463-3.

POSPÍŠIL, I. (2013): *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Brno.

ROBINSON, M. A. (2020): Metodologičeskoje novatorstvo V. N. Peretca v izučenii istorii literatury. K 150-letiju so dnja roždenija učenogo. *Slavjanskij al'manach / Slavic Almanac*, 2020, № 3–4, c. 449–472. https://inslav.ru/sites/default/files/editions/slav_alm_2020_3-4_makob.pdf. [online]. [cit. 30.10.2023].

ROSOVEC'KYJ, S. (2023): *Volodimir Peretc*. Kiïv.

SMIRNOV, I. (1977): *Chudožestvennyj smysl i èvoljucija poètičeskich sistem*. Moskva.

WELLEK, R. (1936): *The Theory of Literary History*. Praha.

About the author

Ivo Pospíšil, University of Hradec Králové, Department of Russian Language and Literature, Faculty of Education, Hradec Králové, Czech Republic, ivo.pospisil@uhk.cz